

*Adam Fałowski**

*Anna Budziak***

SŁOWNICTWO UKRAIŃSKIE ZE ZBIORÓW IWANA WAHYLEWYCZA (2)

UKRAINIAN VOCABULARY FROM IVAN VAHYLEVYCH'S COLLECTION (2)

This article is a continuation of the research dealing with rare lexis found in the manuscript dictionaries by Ivan Vahylevych. The article is devoted to words beginning with W.

Keywords: Ukrainian lexicography, Ukrainian dialectology, etymology, loanwords, Ivan Vahylevych

Słowa kluczowe: leksykografia ukraińska, dialektologia ukraińska, etymologia, zapożyczenia, Iwan Wahylewycz

W 2014 roku, jako ósmy tom serii *Studia Ruthenica Cracoviensia*, ukazała się książka krakowskiej ukrainistki Anny Budziak, w której dokonano syntezy i opracowania leksykograficznego dorobku Iwana Wahylewycza (1811–1866), postaci bardzo zasłużonej dla ukraińskiej nauki i kultury. Książka nosi tytuł *Rękopiśmienna spuścizna słownikarska Iwana Wahylewycza*. Jak pisze autorka w *Słowie wstępnym*:

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę ukazania całości dorobku słownikarskiego I. Wahylewycza i przedstawiono jego rękopiśmienne słowniki zawierające materiał ukraiński [Budziak, 2014, s. 5].

* Katedra Ukrainistyki, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. Romana Ingardena 3, 30-060 Kraków; e-mail: adam.falowski@uj.edu.pl.

** Katedra Ukrainistyki, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. Romana Ingardena 3, 30-060 Kraków; anna.budziak@uj.edu.pl.

Dalej autorka stwierdza:

Zasadniczą część niniejszej publikacji stanowi słownik zawierający uporządkowany materiał zebrany w trzech najważniejszych rękopiśmiennych rejestrach autorstwa I. Wahylewycza. Zostały tu wykorzystane dwa rękopisy przechowywane w archiwach Biblioteki Naukowej im. W. Stefánika we Lwowie i Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu – warianty słownika ukraińsko-niemiecko-łacińskiego zwanego *Idyotykonem* oraz rękopis słownika ukraińsko-polsko-niemiecko-łacińskiego (*Słownik języka południowo-ruskiego*), który również trafił do ostatniej z wymienionych bibliotek [Budziak, 2014, s. 6–7].

Nie wiadomo dokładnie, ile jednostek leksykalnych liczy słownik zajmujący strony 113–410 przywoływanej książki. Przybliżone obrachunki pozwalają przypuszczać, że chodzi o jakieś 15 tysięcy jednostek. Jest to słownictwo niezwykle interesujące, w wielu wypadkach rzadkie, dialektalne, niekiedy archaiczne, wydobyte z zabytków staroruskich (gramoty, latopisy). Wymaga ono z pewnością głębszej refleksji językoznawczej.

Dokonawszy konfrontacji całości zaprezentowanego materiału leksykograficznego zgromadzonego przez I. Wahylewycza ze *Słownikiem etymologicznym języka ukraińskiego* [ESUM, 1982–], udało się wyodrębnić kilkaset (około 700) wyrazów, które ESUM pomija zupełnie, a jeśli je nawet uwzględnia, to z jakiegoś powodu (etymologia, semantyka, geografia) wymagają one szerszego komentarza leksykologicznego. Trudno przejść obojętnie wobec takiego bogactwa leksyki języka ukraińskiego, stąd też pomysł, aby w serii publikacji postarać się to osobliwie i rzadkie słownictwo przybliżyć szerszej społeczności badaczy i miłośników języka ukraińskiego. Niniejszy artykuł jest kontynuacją cyklu artykułów, który został zapoczątkowany w czasopiśmie „Studia Ucrainica Varsoviensia” [Fałowski, Budziak, 2018, s. 45–59], i zawiera omówienie haseł na literę W (postaci hasłowe omawianych wyrazów zostały wiernie przytoczone za publikacją A. Budziak).

вабити – hindern; impedire. IL, IP¹

Homonimiczne wobec *вабуму* – wabić; locken; allicere. SJPR²; locken. IP, które wszakże zostało odnotowane z innym akcentem, bo na środkowej sylabie, podczas gdy pierwsze na początkowej.

Prawdopodobnie postać ta jest efektem metatezy *бавуми* ‘забавляти, розважати, затримувати, затримуватись, перебувати’, podobnie jak brus. *вабиць* ‘марнаваць час; забаўляць’, *вабицца* ‘затримлівацца; забаўляцца, гуляць’ [ESBM I, s. 10].

¹ Skróć IL wprowadzony w książce A. Budziak oznacza, że hasło było odnotowane w wariantcie lwowskim *Idyotykonu*, IP – w wariantcie petersburskim.

² Skróć SJPR oznacza, że źródłem jest *Słownik języka południowo-ruskiego*.

вабша (huc.) – Morast; palus. IL, IP

Niejasne. Brak jakichkolwiek śladów tego terminu w monografii Mariana Jurkowskiego, poświęconej ukraińskiej terminologii hydrograficznej [Jurkowski, 1971].

Można z dużym ryzykiem przyjąć, że jest to derywat z sufiksem *-ша* od odnotowanego przez Iwana Werchratskiego w gwarach zakarpackich wyrazu *вана* ‘місце, де стоїть вода; грузьке місце’, o prasłowiańskich, a nawet praindoeuropejskich korzeniach (pie. **уер-* ‘(stojąca) woda, mokradło’ [ESUM I, s. 329; Boryś, 2008, s. 677], por.: strus. *вана* ‘мелкий залив, водоем со стоящей водой’ [SRJ II, s. 16]; scs. *vapa* ‘Sumpf, Teich, Gehölz’ [Sadnik, Aitzetmüller, 1989, s. 148]. Nie da się też ostatecznie wykluczyć zależności od rum. *ápă* ‘woda’, *apşoără* zdr. ‘woda’ [WSRP, s. 46, 49].

валочный – tauglich; aptus. IL, IP

Przymiotnik dobrze znany gwarom łemkowskim, bojkowskim i huculskim, por.: *валушний* ‘tauglich, nützlich’, *тото не валушне* ‘dies taugt nicht’ [Верхратський, 1902, s. 395]; *валушний* ‘użyteczny’ [Горошак, 2004, s. 29]; *валочний* 1. ‘(про свідків) важливий’; 2. ‘(про документи) дійсний’ [Онишкевич, 1984, I, s. 82]; *wałocznyj/wałowcznyj* ‘odpowiedni, godny, zdolny’ [Janów, 2001, s. 252]. ESUM [I, s. 326] przytacza dial. *валовишний* ‘приналежний’, daw. *валовишний, валушний* ‘тс.; гідний’ (XVI–XVII ст.). Występuje także w gwarach słowackich, np. *valušny* ‘súci, schopný, zpusobiliý’ [Kálal, Kálal, 1923, s. 759], *valušni* ‘súci, vhodný’ [Buffa, 2004, s. 296].

Źródło wyrazu należy szukać w języku węgierskim, por.: węg. *való* ‘prawdziwy, rzeczywisty; godny, odpowiedni, stosowny’, *valós* ‘rzeczywisty, stosowny’.

валочный – gewisz; certus (IP 2³). IL, IP

Zapewne wariant semantyczny poprzedniego.

варвь +⁴ (IP) – (wiarus); Kriegsmann; miles. IL, IP

Por.: SRJ [II, s. 17]: *варвь* ‘язычник, нехристиянин (?)’ (Ипат. лет. 1251), z odesłaniem do *варваръ, варваринъ*.

варкій (huc.)⁵ – gefährlich (IL, IP), schwachlich (IP); anceps. IL, IP

Por.: *варівний* ‘небезпечний’, ‘якого треба остерігатися’ [Онишкевич, 1984, I, s. 84]; *wariwko* ‘ostrożnie (?)’, *wariwnyj* ‘straszny’, *warko* ‘niebezpiecznie, strasznie’, *warkiszczyj, warkyj* ‘ciężki, niebezpieczny, niepewny’ [Janów, 2001,

³ Cyfra przy skrócie wskazującym słownik informuje, że wyraz hasłowy był odnotowany powtórnie w dopiskach i tam pojawiła się oznaczona nim forma.

⁴ Kwalifikator + pochodzi od I. Wahylewycza i wskazuje na słownictwo dawne.

⁵ Kwalifikator huc. pochodzi od I. Wahylewycza i oznacza słownictwo huculskie.

s. 252]; *варівкий* // *варівний* // *варкий* 1. ‘небезпечний, страшний’; 2. ‘схильний до хвороб’ [НН, s. 33].

ESUM [I, s. 334] widzi tu starą pożyczkę niemiecką, por.: „[*варувати*] ‘зберігати, берегти, остерігати’ [...], [*варівкий*] ‘нерішучий; небезпечний’, [*варівний*] ‘тс.’, [*варувкий*] ‘соромливий’, [*варівко*] ‘небезпечно; незручно’, [*варівно*] ‘тс.’, [*варко*] ‘небезпечно’[...]; – очевидно, спільнослов’янське запозичення з давньоверхньонімецької мови (двн. *(bi)warōn* ‘зберігати, берегти’, нвн. *wāhren* ‘тс.’)”.

Większość znaczeń odnotowanych w ESUM nie ma jednak związku z chronieniem, obroną, por.: pol. *warowny* ‘umocniony, zabezpieczony przed wrogami, obronny’. Wydaje się, że można tu raczej wysunąć hipotezę o pokrewieństwie z ps. **varъkъ(jь)* i stsl. **ВАРЪЛИВЪ** ‘пропѣтъ, protervus’ (‘zuchwały; niepowściągliwy, chętny do zrobienia czegoś, nieposkromiony, okrutny, zaciekły, gwałtowny; namiętny’) [Черниш, 2003, s. 300]. Por.: pol. przest. *wrzeć na kogo, przeciw komu* ‘gniewać się, złościć się na kogo, występować przeciw komu gwałtownie’ [Doroszewski, 1958–1969, s.v.]; *kipieć gniewem* ‘o silnym wzburzeniu’; *gotować się* ‘przen. kłębić się, kotłować się’ [Doroszewski, 1958–1969, s.v.]. Drugie z podanych przez Wahylewycza znaczeń (‘chorowity’), potwierdzone w słowniku gwar huculskich, również może sprowadzać się do tego gniazda na podstawie skojarzenia ‘taki, który często gorączkuje’; por.: ros. *варкие дрова* ‘które dają dużo żaru’ [Черниш, 2003, s. 299].

вервешедди – wierzch drzew; die Wipfel; xxx⁶. SJPR

Niejasne. Druga część wyrazu zdradza pewne podobieństwo do ukr. dial. *щовб* ‘стрімка вершина гори, бескид; вершина гори; верховіття, вершок дерева’, *щоб* ‘вершина гори, вершок дерева’, *щовба, щолба* ‘вершина гори, бескид’, co zapewne wywodzi się z ps. dial. **sъlbъ* (< **skъlbъ*), por.: pie. **skel-* ‘бити, колоти’ [ESUM VI, s. 513].

вервинє – wrzawa; Wirrwar. SJPR

Por.: *warwodyty* ‘strzelać’, ‘hałasować (?)’, *warwid*: *warwyd* ‘harmider, wrzawa, zgiełk’ [Janów, 2001, s. 252]; *варводити* ‘гавкати’ [Горбач, 1979, s. 331].

Według ESUM [I, s. 331]: „[*варводити*] ‘здіймати метушню, створювати безладдя, плутанину’ Ж, [*варвідувати*] ‘шуміти, робити розгартіаш Ж, Я; ревіти Ж; стріляти ЕЗб 26’, [*варвідня*] ‘розгартіаш, сум’яття’ Я; – не зовсім ясне утворення, можливо, пов’язані з [*гарведа*] ‘сварка’, яке могло зазнати

⁶ Fragment rękopisu jest nieczytelny.

впливу слова *варивода* ‘вередлива людина, що змучує інших своїми причіпками’, яке складається з основ дієслова *варити* та іменника *вода*”.

вервь + – Gau; districtus. IL, IP

Ros.: „*вервь* II. только др.-русск. *вервь* (из *вьрьвь?) ‘община’; [...]. Более приемлемо объяснение Карского (РП 93), который отождествляет др.-русск. слово с *вервь* I ‘веревка’, исходя при этом из знач. ‘участок земли, отмеренный веревкой’” [Фасмер, 1986–1987, I, s. 294], takie wyjaśnienie podtrzymuje też Aleksandr Anikin [Аникин, 2012, s. 269].

веревня (pod.) – Hohlweg; fauces. IL, IP

Raczej nie chodzi tu o *варовня* ‘сторожевая башня’ [Грінченко, 1996–1997, I, s. 127], pol. *warownia* ‘twierdza, forteca’, ani też brus. *вароўня* ‘цёплы свіран, куды ставяць на зіму капусту, бульбу і інш.’, a także dial. *вараўня* (*варыўня*) ‘пограб, яма, у якої хаваюць бульбу’ [ESBM II, s. 64] głównie z powodów semantycznych.

Буť може належы сь досьzukiwać звязку з бойковским *ворованя* ‘калюжа’ [Онишкевич, 1984, I, s. 144], *выровунья* ‘wir, odmęt, otchłań; głębokie miejsce w wodzie z wirami; lej wiru’, co належы вьязач з *выр* ‘wir’ [Jurkowski, 1971, s. 93, 101].

верзь – przepaść; Abgrund; barathrum. SJPR; Luft; chasma. IL, IP

Potwierdzone jedynie przez Jakowa Hołowackiego [Головацький, 1982, s. 394]: *верзь* (стрый.) ‘бездна, пропасть’.

Należy dopatrywać się związku z ps. **вьргати* ‘rzucić, ciskać’, ukr. *вергати* ‘rzucić z siłą, ciskać’, ros. *низвергать* ‘zrzucić, strącać’ oraz ukr. *верж* ‘miejsce, gdzie się wyrzuca, zrzuca’⁷.

верстати^{*8} – treten; calcare. IL, IP

Ros.: *верстати* – дорогу, путь ‘держать путь’ [Грінченко, 1996–1997, I, s. 138]; *верстати шлях, дорогу, путь* і т.ін. ‘пересуватися в певному напрямку, йти кудись’ [WTSSUM, s. 83]. Semantycznie nawiązuje wyrażenie do ros. *верстать* ‘равнять, выравнивать’ [Фасмер, 1986–1987, I, s. 300; Шанский, 1963–, I/3, s. 64; ESBM II, s. 309].

Według ESUM [I, s. 357]: „*верства* ‘міра довжини; прошарок’, *верста* [*версть*] ‘верста’ Ж, [...], *верстати* (полігр. і ‘прямувати, простувати’),

⁷ Dziękujemy za odpowiedź Aleksandrowi Iliadi z Instytutu Językoznawstwa UAN w Kijowie.

⁸ Kwalifikator * pochodzi od I. Wahylewycza i oznacza słownictwo dialektalne.

верствувати, переверстка, ст. *верста* (XV–XVII ст.), *верства* (XVII ст.)”. Owoc dziedzictwa prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego.

верчь* – eche Art Hochzeitsbrot. IL, IP

Etymologicznie powiązane z czasownikiem *вертѣти*, por.: „*вертѣти* [...], [*верч*] ‘віхоть, пучок; згорток кори для постола Л; невелика булка, яку давали старості на весіллі’, *верчик* ‘[...] плетена булка’” [ESUM I, s. 358–60]. Por. także brus. dial. *верч*, *верчык*, m.in. ‘пшанічны хлеб, па-асобаму выпечаны і аздоблены, каравай’, *верчык* ‘баранак’, pochodzące z ps. **vьrt-jь* < **vьrtěti* [ESBM II; 89].

ветити – przechodzić w liczbie; an Zahl über steigen. SJPR; übersteigen; transcedere. IL, IP

Znane gwarom huculskim, por.: *wetyty* ‘przewyższać’, także *perewetyty*, *powetyty* [Janów, 2001, s. 256]; *ветити* ‘рідк. перевершувати (у чому), бути кращим (від кого)’ [НН, s. 35].

ESUM [I, s. 366] wiąże dial. *ветити* ‘перевершувати, переважати, перевищувати; верховодити’ z [*вети*] ‘відплата’, [*ветувати*] ‘віддячувати, відплачувати’, pochodzącymi z pol. *wety* ‘винагорода судді після суду; десерт’, *wetować* ‘відплачувати тією ж монетою’ [tamże].

вздриглѣнє – czułość; ein zartes Gefühl. SJPR; **вздриглѣньє** (boj.)⁹ – (litość) (IP); Mitgefühl; commiseratio. IL, IP

Mychajło Onyszkewycz [Онишкевич, 1984, I, s. 95] powtarza za I. Wahylewyczem: „*вздриглѣнє* [Ваг. 53] „*сїт*” (? – Ред.)”.

Niewątpliwie nawiązuje do *дрижати*, ps. **drъžati*, **drъgati*, por.: „*дрижати* [...], *здригатися*, [*здрігатися*], [*здріжатися*] ‘затремтїти’ Ж, [*здрогнутися* Ж, *здріг*, *здріги*, *здрігливий* Я]” [ESUM II, s. 127].

Typowe dla abstraktów przekształcenie semantyczne: stan fizyczny > stan psychiczny, czyli ‘drżenie ciała’ > ‘czułość, litość, współczucie’.

Nieco inny rozwój znaczeniowy obserwujemy w przypadku stuktur. *вздрьгательнє* ‘боязко, лячно’ [1627 – SUM XVI–XVII, IV, s. 20], ‘содрогательно, ужасно’ [1621 – Тимченко, 2002, I, s. 97] – ‘drżenie ciała’ > ‘strach’.

вигоровута – b.o.¹⁰ SJPR, **вигоровути** – b.o. SJPR

Por.: *выгоровати* ‘возвыситься, поднесться’ [Головацький, 1982, s. 438]; dial. *горовати* ‘підноситися вгору; брати верх над ким-небудь’ [ESUM I, s. 562].

⁹ Kwalifikator boj. pochodzi od I. Wahylewycza i oznacza słownictwo bojkowskie.

¹⁰ Skrót b.o. oznacza, że I. Wahylewycz nie odnotował obcojęzycznych ekwiwalentów.

видаховати се – wystroić się; auszieren sich. SJPR, **вилахований** – b.o. SJPR (= *видахований* ?)

Zapewne powiązane z rzeczownikiem *даха*, por.: „*даха* ‘род короткой шубы шерстю наружу, с капюшоном и широкими рукавами, которые не надевались’” [Грінченко, 1996–1997, I, s. 359–60]. Hasło ilustrowane utworem rytmowanym, który daje świadectwo temu, że była to odzież godna książąt i panów, por.: „Одяг плечі не в жупан, не в жупан, надів даху, став як пан, став як пан”.

Według ESUM [II, s. 116] zarówno *даха*, jak i wariant fonetyczny *доха* ‘вид кожуха з хутряним верхом’ to pożyczka z języków mongolskich (por. też Фасмер, 1986–1987, I, s. 485).

виленути – b.o. SJPR

Por.: *вылинути* ‘вылететь’ [Головацький, 1982, s. 447]; *вилинути* poet. ‘вилетіти; легко і швидко вибігти; плавно рухаючись, з’явитися, показатися’ [WTSSUM, s. 99].

вирстин – b.o. SJPR

Być może należy łączyć z huc. *wyrsta*: *wirsta* ‘wychrzta’ [J], *вурста* // *вурстюк* ‘вихрест’ [HH, s. 37], zakarp. *вурста* ‘ts.’ [Чучка, 2005, s. 128], mającymi związek z ukr. *вихрест*, *вихрист* ‘той, хто перейшов у християнство з іншої релігії’ [WTSSUM, s. 119]. Por. z notowanymi przez Wahylewycza formami: *вийрста* – wychrzta, ein Austäufer; *вийрстити* – wychrzcić, austaufen; *вийрщений*, a także *рѣстити*, *ирстити*, *йрстити* ‘chrzcić’.

вистовка (IP), **вистовки** (IL)* – mohrige Erdhaufen; uliginosi cumuli. IL, IP Niejasne. Formalnie zbliżone do ukr. dial. *вистілка* ‘прокладка під устілку’, *вустілка* ‘устілка (шкіряна, у селян також із соломи)’ [ESUM V, s. 296–297], pol. *wyścielka*, *wyściłka* ‘wysłanie, wyściełanie’, *wyściółka* ‘to, czym wysłano’ [SW VII, s. 1067], chociaż dość odległe semantycznie.

витити – verbithen; vetare¹¹. SJPR

Identyczne co do formy buk. *vitumiti* ‘бути більш показним, обганяти ростом’ [SBH, s. 51], odbiega od notowanej przez I. Wahylewycza formy znaczeniowo.

Por.: słc. kniż. zastar. *vetit’* ‘hovorit’, *vraviet’* [Králík, 2015, s. 656]. Najpewniej ma związek z ps. **větiti* ‘mówić’. W rękopisie autor wykreślił polski odpowiednik *wzbraniać*, ekwiwalent niemiecki i łaciński wskazują na znaczenie ‘zabraniać’.

¹¹ Pierwotnie błędnie został odczytany z rękopisu odpowiednik łaciński (jest *velare*, powinno być *vetare*).

вить – b.o. SJPR; **вить** (węg.)¹² (IL), (łem.)¹³ (IP) – (вѣтъ); gar; perquam. IL, IP Niejasne.

відрога – b.o. SJPR

Znane w ogólnym języku ukraińskim, jednak rzadkie, por.: *відрога* рідко ‘те саме, що віднога’ [WTSSUM, s. 138]; *віднога* 1. ‘відгалуження гори’; 2. *розм.* ‘відгалуження стовбура дерева, дороги, ріки тощо’ [тамże, s. 134].

воропъ + – Zerstörung; vastatio. IL, IP

Maks Vasmer [Фасмер, 1986–1987, I, s. 354]: *воропъ*, др.-русск. *воропъ*, *наворопъ* ‘налет, нападение, ограбление’ (Лаврентьевск., Ипатьевск. летоп.). Z ps. **vorpъ* ‘напад’ [ESUM I, s. 428; ESBM II, s. 59].

воропъ + – (harc); frum. andena, frum. Herb. IP

Niejasne.

вороска (huc.) – Wiege; cunnae. IL, IP

Por.: *вороска* 2. ‘одна з двох мотузок або один з двох ланцюгів, на яких висить колиска’ [Онишкевич, 1984, I, s. 145]; *worozka* ‘powróżek, sznurek, na którym wisi kołyska’ [Janów, 2001, s. 262].

Według ESUM [I, s. 427]: [*вороза*] ‘мотуз, мотузок, шнурок’, [*ворозка*] ‘вервечка’ Me [...]; – псл. **vorzъ*, **vorza* ‘мотуз, віршовка’. Tak więc nie chodzi o kołyskę, ale sznurek, na którym wisi kołyska lub nazwa została przeniesiona z uchwytu na zawieszony na nim przedmiot; por.: *вороска* 1. ‘один з двох брусків, до яких прибіта всяча колиска’; 3. ‘ручка бідона’ [Онишкевич, 1984, I, s. 145].

ворутка – rurka; eine Rohre; nalis. SJPR; **ворутка** (bojk.) (IP) – Wasserrinne; collicia. IL, IP

Niejasne. Z dużą ostrożnością można by postulować źródło turkijskie, takie samo, jakie ESUM [I, s. 304] proponuje dla *бурулька* ‘висячий кусок льоду’ (w gwarach między innymi także ‘трубка, дудочка, шматочок різаної соломи’), czyli *бору* (*boru*) ‘труба’. Ale to wielce wątpliwe.

U Łemków drewniana rynna do spływu gnojówki w stajni nazywa się *бортниця*, *буртниця* [Горошак, 2004, s. 26], co należy wiązać z ukr. *бортъ* ‘вулик у дереві, діал. дупло’, діал. *борт* ‘тс.; паз, жолоб’, *борта* ‘трухляве всередині дерева’, *бортниця* ‘видовбаний кусок, обрубок дерева’ itp., a to z ps. **bъrtъ* діал. pln. ‘dziupła, dziura wydrążona w żywym drzewie z gniazdem pszczół;

¹² Kwalifikator węg. pochodzi od I. Wahylewycza i oznacza słownictwo zakarpacie.

¹³ Kwalifikator łem. pochodzi od I. Wahylewycza i oznacza słownictwo łemkowskie.

drzewo z dziuplą dla pszczoł’ [ESUM I, s. 235–236; SP I, s. 423]. Może więc *ворытка* należy do wskazanego gniazda etymologicznego, chodzi tu bowiem o drewniana rynnę, czyli inaczej wydrążony kawałek drewna.

ворь – Wagen. IL, IP

Zapewne jest to ukr. dial. *vip, vor* ‘жеребець’ [ESUM I, s. 402], a więc nie chodzi o wóz, tylko o konia. Obok hasła w rękopisie *Idyotykonu* Wahylewycz postawił pytańnik – może to świadczyć o tym, że sam miał wątpliwości co do tego znaczenia. W SJPR odnotował także formy *орь* i *вирь* z niemieckim odpowiednikiem *ein Rosz* ‘koń’. Nie można jednak całkowicie wykluczyć przeniesienia znaczenia ze zwierzęcia pociągowego na środek transportu (mówiło się kiedyś *konie czekają*, mając na myśli zaprzęg, karetę itp.).

востелин – b.o. SJPR

Niejasne.

вурвуль (woł.) – Pustel; postula. IP

Poświadczone jeszcze w XVII wieku jako imię własne, por. SUM XVI–XVII [IV, s. 230]: „*ворволь, ворвуль*. Діал. *Ворвіль* ‘пухир на шкірі’. Вл.н. Ярема Во(р)ву(л) (1649 *P3B* 175); Федо(р) Ворво(л) (Там же, 180 зв.)”.

ESUM [I, s. 425] uznaje ukr. dial. *ворвіль* za wyraz niejasny i łączy z brus. dial. *варволь*, pol. dial. *warwol* [zob. SW VII, s. 469] w znaczeniu ‘tran rybi’ (ukr. dial. *ворвань*, znane też w ros. i brus.), por. także *ворволь* ‘delphinus, meerschwein’ [LSR, s. 160], brus. dial. *ворвыль, ворволь* ‘ворвань’ [ESBM II, s. 196].

O ile zbieżność formalna wskazanych powyżej wyrazów nie budzi jakichś zasadniczych wątpliwości, to zmiana znaczeniowa ‘tran rybi’ > ‘pęcherzyk na ciele, pryszcz’ już tak. ESUM proponuje jako ogniwo pośrednie znaczenie ‘*гнийник* = ropień, wrzód’, co wydaje się dość wątpliwe. Tak więc rozsądnym posunięciem będzie z pewnością traktowanie obu wyrazów jako niezależnych od siebie. Dla znaczenia ‘pęcherzyk, pryszcz’ odpowiednie byłoby raczej jako źródło litewskie *buřbulas* ‘pęcherzyk’, por.: brus. *бурбалка, бурболка* ‘пузыр, баўдур на вадзе’, ros. dial. *бурболка, бурбылка*, pol. *burbulka, burbulka* [ESBM I, s. 414; SW I, s. 235].

выгра – Stutte; equa (IP). IL, IP

die Stute ‘kobyła, klacz’

Por.: *выгра* ‘резвая, буйная кобыла’, мн. ч. *выгры* ‘неумеренное резвление’ [Головацький, 1982, s. 439].

Prawdopodobny wydaje się związek z czasownikiem *вигравати* ‘гарцовать’: „Вигравали наші хлопці вороними кіньми” [Грінченко, 1996–1997, I, s. 154]; *вигравати* ‘гарцовати на коні’ [WTSSUM, s. 91]. Zastanawiające jednak jest to, że nazwa dotyczy tylko samicy, a nie konia w ogóle.

Być może pochodzenia tej formy należałoby szukać w nazwie niekastrowanego samca konia, por.: dial. *вогир*, *вогір*, *огір* ‘жеребець’ [Шило, 2008, s. 78]; *огир* ‘t.s.’ [ESUM IV, s. 152]; brus. *вогер*, *вогір* ‘жарабец’ [ESBM II, s. 178]; pol. *ogier*, reg. *ogr*. Zachowanie raczej narowistej klaczy (a tak u Hołowackiego!) mogło kojarzyć się z temperamentem ogiera. Niewykluczone, że doszło tu do kontaminacji form *вогир* i *вигравати*.

выжка – Lende, Boden; lumbus, pavementum. IL, IP

Kluczowe znaczenia mają w tym przypadku dane ze słownika Hołowackiego, por.: *выжка* / *вышка* 1. ‘подвышенное место’; 2. ‘подволока, чердак’; 3. ‘подмышка’ [Головацький, 1982, s. 464]. Mamy tu więc oba znaczenia wskazane przez Wahylewycza, czyli ‘ubita ziemia, miejsce podwyższone’ oraz ‘część ciała’.

Co do etymologii zob. ESUM [I, s. 382–83]: *вись*.

вымѣтка* – Karfunkel (IP), Pestbeule (IL); carbunculus. IL, IP

Nazwa choroby, w pol. zwana *wąglikiem* (także *antraks*, *karbunkuł*), czyli ropne zapalenie skóry, czyraki [SW VII, s. 478].

Raczej mało prawdopodobne, aby miało to coś wspólnego z ukr. dial. *вимітка* ‘привид, що нібито, примушує носити себе від села до села’, co ESUM [III, s. 448] zamieszcza pod hasłem *метати* ‘кидати, викидати’. Wszakże zależność od wymienionego czasownika jest jak najbardziej na miejscu, analogicznie do pol. *wyrzuty* ‘krosty, pryszcze’ [SJP III, s. 844].

W zabytkach piśmiennictwa zakarpackiego XVII–XVIII wieku spotykamy zapis *вымѣтка* w znaczeniu ‘чума’ [Дэжэ, 1996, s. 20].

выостягати (IL), **выостягати** (IP) – durchprügeln; fustigare. IL, IP

Por.: *виостигати* ‘відлупцювати’ [Онишкевич, 1984, I, s. 104].

Niewątpliwie pokrewne z ros. *стегать* ‘chłostać, smagać’, *стегаться* ‘chłostać się, smagać się’, zgodnie z sugestią redaktorów słownika gwar bojkowskich. Por. także ros. *остегивать*, *остегать*, *остегнуть* ‘охлестывать, остегивать плетью, прутом, хворостиной’ [Даль, 1981–1982, II, s. 703].

Etymologicznie nawiązuje do ps. pierwiastka **steg-/stog-* ‘bić; kłuć’ [Фасмер, 1986–1987, III, s. 751; ESUM II, s. 240; III, s. 405].

вѣрутиѣ** – (wierutnie); sicher; certe. IP

Uznaje się za polonizm w ukr., por.: *вѣрутний* (стп. wierutny, wierudny) ‘справжній, явний’ [1616] [SUM VI, s. 157]:]. ESUM [I, s. 402] cytuje także dial. *вірутний* ‘дійсний, справжній’, *вірутник* ‘вірник’. Podobnie jako polonizm traktuje się brus. daw. *верутный, вирутный* ‘заўзяты, страшенны’ [XVII – Булыка, 1972, s. 60–61], dial. *вярутны* ‘сапраўдны’ [ESBM II, s. 311].

Co do pochodzenia pol. *wierutny* wypowiedział się tylko Aleksander Brückner, który pisze:

wierutny, w 16. wieku (np. u Mączyńskiego) stale *wirudny*, ‘prawdziwy, skończony’ (np. łotr); jak *slawętny, majętny*, z *u* zamiast *ę*; niby *wierzący*, ale w pierwotnem znaczeniu, t.j. ‘ten, któremu się wierzy’ (por. „*wierzący list*”, zawsze tak w 15. i 16. wieku, dziś *wierzytelny*), np. w psalterzu: „świadectwa *wierząca*” tłumaczy łac. ‘credibilia’, ‘którym się wierzy’ (tak samo *giący*, ‘co się da giąć’, *rzekący*, ‘co się zowie’, itp.)” [Brückner, 1985, s. 617].

A. Brückner nie podaje przyczyn zastąpienia [ę] przez [u], czyli zamiany jakiegoś **wierętny* (< **věr-qt-*) na *wierutny*. Być może należy upatrywać tu wpływu czeskiego, por.: pol. *slawętny* (< *slawętny*), czes. *slovutný* 1. ‘sławny, głośny, znany’; 2. ‘wielmożny, zacny’ [SCP, s. 719], co z ps. **slov-qt-* [Machek, 1968, s. 557]. Por. też czes. *věru* ‘naprawdę, rzeczywiście’ [tamże, s. 872], słc. *veru*, poet. *ver*, expr. *veruže* ‘dotvrduje platnost’ výpovede, naozaj, skutočné’ [KSSJ, s. 495], niewątpliwie powiązane z *viera, verit*’ [Králik, 2015, s. 655].

вѣстованє – opatrność (SJPR 2); das Vorsehung (SJPR 1), die Vorsehung (SJPR 2); providentia. SJPR; **вѣстований** – b.o. SJPR; **вѣстовати** – opiekować. SJPR; (opiekować); sorgen; providere. IL, IP

Por.: *вѣстованье* ‘попечение, провидение, промысл’, *вѣстовати* ‘ведать’, *вѣстоватися* (-се) ‘призирать, покровительствовать’ [Головацький, 1982, s. 466–467]; *вістованя* [Ваг. 53] ‘передбачення’ [Онишкевич, 1984, I, s. 131].

ESUM [I, s. 405] uznaje dial. ukr. *вістуватися* ‘опікуватися ким, піклуватися ким’ za niejasne, jednocześnie dopuszczając związek z *провідувати, навіщувати*, co oznacza sprowadzenie wyrazu do ps. pierwiastka **věd-* ‘wiedzieć’.

Wygląda na specyficzny rozwój znaczeniowy strus. *вѣстовати* 1. ‘говорить, владеть языком’; 2. ‘разговаривать, беседовать’; 3. ‘возвещать, сообщать’; *вѣстовати* ‘проповедовать, возвещать, провозглашать что-л., говорить’ [SRJ II, s. 118; 116].

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

- ESBM – МАРТЫНАЎ Віктар, рэд., 1978–, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, Навука і тэхніка, Мінск.
- ESUM – МЕЛЬНИЧУК Олександр та ін., ред., 1982–2012, *Етимологічний словник української мови*, т. 1–6, Наукова думка, Київ.
- HH – ЗАКРЕВСЬКА Ярослава, ред., 1997, *Гуцульські говірки. Короткий словник*, Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, Львів.
- IL – ВАГИЛЕВИЧ Іван, *Idyotykon*, Oddział rękopisów Biblioteki UAN im. W. Stefanyka we Lwowie, sygn. Bar. 55. п. 16, rejestr opublikowany we wspomnianej książce A. Budziak, s. 113–410.
- IP – ВАГИЛЕВИЧ Іван, *Idyotykon*, Oddział rękopisów Biblioteki RAN w Petersburgu, sygn. собр. А.С. Петрушевича, № 22–23, rejestr opublikowany we wspomnianej książce A. Budziak, s. 113–410.
- KSSJ – KAČALA Ján, PISÁRČIKOVÁ Mária, ред., 1989, *Krátky slovník slovenského jazyka*, Veda, Bratislava.
- LSR – *Lexicon slavo-ruthenicum*, 2013, edycja i wstęp Adam Fałowski, scriptum, Kraków.
- SBH – ГУЙВАНЮК Ніна, ред., 2005, *Словник буковинських говірок*, Рута, Чернівці.
- SCP – SIATKOWSKI Janusz, BASAJ Mieczysław, 2010, *Słownik czesko-polski*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- SJPR – ВАГИЛЕВИЧ Іван, *Słownik języka południowo-ruskiego*, Oddział rękopisów Biblioteki RAN w Petersburgu, sygn. собр. А.С. Петрушевича, № 22–23, rejestr opublikowany we wspomnianej książce A. Budziak, s. 113–410.
- SP – SŁAWSKI Franciszek, ред., 1974–, *Słownik prasłowiański*, т. I–VIII, Ossolineum, Wrocław.
- SRJ – БАРХУДАРОВ Степан, ред., 1975, *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, вып. I, Наука, Москва.
- SUM – ГРИНЧИШИН Дмитро, ред., 1994–, *Словник української мови XVI–XVII ст.*, Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, Львів.
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, ред., 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, т. I–VIII, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego Instytutu Popierania Nauki, Warszawa.

- WSRP – MIRSKA-LASOTA Halina, PORAWSKA Joanna, 2009, *Wielki słownik rumuńsko-polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- WTSSUM – БУСЕЛ В'ячеслав, ред., 2001, *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Перун, Київ–Ірпінь.

BIBLIOGRAFIA

- BORYŚ Wiesław, 2008, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- BRÜCKNER Aleksander, 1985, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- BUDZIAK Anna, 2014, *Rękopiśmienna spuścizna słownikarska Iwana Wahylewycza*, seria „Studia Ruthenica Cracoviensia” 8, Scriptum, Kraków.
- BUFFA Ferdinand, 2004, *Slovník šarišských nářečí*, Náuka, Prešov.
- DOROSZEWSKI Witold, 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/> (dostęp: 20.11.2017).
- FAŁOWSKI Adam, BUDZIAK Anna, 2018, *Słownictwo ukraińskie ze zbiorów I. Wahylewycza (1)*, „Studia Ucrainica Varsoviensia”, 6, s. 45–59.
- JANÓW Jan, 2001, *Słownik huculski*, opracował i przygotował do druku Janusz Rieger, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków.
- JURKOWSKI Marian, 1971, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, seria „Monografie Slawistyczne Komitetu Słowianoznawstwa PAN 22”, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- KÁLAL Karel, KÁLAL Miroslav, 1923, *Slovenský slovník z literatury aj nářečí*, Slovenská Grafia, Banská Bystrica.
- KRÁLIK L'ubor, 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava.
- МАЧЕК Václav, 1968, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Academia, Praha.
- SADNIK Linda, AITZETMÜLLER Rudolf, 1989, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- АНИКИН Александр, 2012, *Русский этимологический словарь*, т. 6, Институт русского языка РАН, Москва.
- БУЛЫКА Аляксандр, 1972, *Даўнія запазычанні беларускай мовы*, Навука і Тэхніка, Мінск.

- ВЕРХРАТСЬКИЙ Іван, 1902, *Про говор галицьких Лемків*, „Збірник Філологічної секції НТШ”, V, Львів.
- ГОЛОВАЦЬКИЙ Яків, 1982, *Словник української мови*, опублікували Йосип Дзендзелівський, Зузана Ганудель, Науковий збірник МУК у Свиднику, т. 10, с. 311–362, Пряшів.
- ГОРБАЧ Олекса, 1997, *Південнобуковинська говірка села Милешовець бл. Радовець (Румунія)*, в: О. Горбач, *Зібрані статті VIII. Історія мови. Діалектологія. Лексикологія*, Український Вільний Університет, Мюнхен.
- ГОРОЩАК Ярослав, 2004, *Словник лемківсько-польській польсько-лемківській*, Rutenika, Warszawa.
- ГРІНЧЕНКО Борис, ред., 1996–1997, *Словарь української мови*, т. I–IV, Наукова думка, Київ.
- ДАЛЬ Владимир, 1981–1982, *Толковый словарь живаго великорусского языка*, т. I–IV, Русский язык, Москва.
- ДЭЖЕ Ласло, 1996, *Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках. Словарь, анализ, тексты, под общей редакцией Иштвана Удвари*, Studia Ukrainica et Rusinica. Nyíregyháziensia 4, Nyíregyháza.
- ОНИШКЕВИЧ Михайло, 1984, *Словник бойківських говірок*, т. I–II, Наукова думка, Київ.
- ТИМЧЕНКО Євген, 2002, *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.*, т. I–II, Інститут української мови НАН України, Київ.
- ФАСМЕР Макс, 1986–1987, *Этимологический словарь русского языка*, т. I–IV, Прогресс, Москва.
- ЧЕРНИШ Тетяна, 2003, *Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні*, Інститут філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Київ.
- ЧЕРНЫХ Павел, 2001, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, т. I–II, Русский язык, Москва.
- ЧУЧКА Павло, 2005, *Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник*, Світ, Львів.
- ШАНСКИЙ Николай М., 1963–, *Этимологический словарь русского языка*, т. I, вып. 1, Издательство Московского университета, Москва.
- ШИЛО Гаврило, 2008, *Наддністрянський регіональний словник*, Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, Львів.

Adam Fałowski, Anna Budziak

SŁOWNICTWO UKRAIŃSKIE ZE ZBIORÓW IWANA WAHYLEWYCZA (2)

Streszczenie

Artykuł kontynuuje serię publikacji, w których autorzy przedstawiają rzadkie, dialektalne, niekiedy archaiczne jednostki leksykalne wyekscerpowane z niedawno uporządkowanych i wydanych drukiem słowników ułożonych przez Iwana Wahylewycza. W dwóch wariantach *Idyotykonu* i w *Słowniku języka południowo-ruskiego* udało się wyszukać około 700 leksemów, które albo zostały pominięte w słowniku etymologicznym języka ukraińskiego, albo wymagają szerszego komentarza leksykologicznego. W niniejszej publikacji omówiono 36 wyrazów, które zaczynają się na literę W.

UKRAINIAN VOCABULARY FROM IVAN VAHYLEVYCH'S COLLECTION (2)

Summary

The article continues a series of publications, in which the authors present rare, dialectal, sometimes archaic lexical units extracted from the recently published dictionaries by Ivan Vahylevych. In two variants of *Idyotykon* and in the *Dictionary of the South-Ruthenian Language* they managed to reveal about 700 lexical items, which were either omitted from the Etymological Dictionary of the Ukrainian Language, or required more detailed lexicological commentary. 36 words starting with W are discussed in the article.